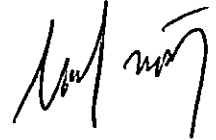

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞI'NA

13 Temmuz 1930'da Van'ın Erciş ilçesinde Zilan Katliamı olarak tarihe geçen, on binlerce insanın katledildiği Van Erciş ilçesi sınırlarında yer alan Zilan Deresi'nde, bölge halkına karşı gerçekleştirilen insanlık dışı uygulamaların tüm yönleriyle ortaya çıkarılması, inkara dayalı anlayıştan vazgeçilerek, Türkiye geçmişinde yaşananların kapsamlı bir şekilde araştırılması, toplumsal barışa hizmet eden bir yüzleşmenin yaşanması ve ortak hafızada yer alan derin acıların yaralarının sarılması, katliamın izlerinin silinmesi amacıyla günümüzde bir bellek ve hafıza yıkımı aracına dönüştürülen HES, mermer ocağı ve altın madeni projelerinin tarihi, kültürel ve ekolojik tahribatlarının incelenmesi, devam eden mağduriyetlerin telafi edilmesi ve geçmişle yüzleşme amacıyla Anayasa'nın 98'inci İç Tüzüğü'nün 104'üncü ve 105'inci maddeleri gereğince Meclis Araştırması açılması için gereğini arz ve teklif ederiz.

Heval BOZDAĞ

Ağrı Milletvekili

GEREKÇE ÖZETİ

Van'ın Erciş ilçesine bağlı Zilan Deresi'nde 13 Temmuz 1930'da binlerce Kürt'ün hayatını kaybettiği katliamın üzerinden 93 yıl geçmiştir. On binlerce insan öldürülerek, insanlığın en ağır suçlarından biri işlenmiştir. 16 Temmuz 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre 15 bin kişi, bizzat Ağrı Dağı ayaklanmasında da yer alan Kürt yazar Hesên Hîşyar Serdî'ye göre, Ademan, Sipkan, Zilan ve Hesenan aşiretlerden oluşan 18 köyden 47 bin kişi, Ermeni araştırmacı Garo Sasuni'e göre, 5.000 kadın, çocuk ve yaşlı öldürülmüş, 44 köy yakılmıştır. Zilan deresinin günlerce kan aktığı bu katliamın ardından hayatta kalabilenler zorunlu göçe tabi

tutulmuş, mal ve mülklerine el konulmuştur. Dönemin iktidarı, bu büyük insanlık trajedisinin asker, korucu, milis ve sivil faillerinin bu suçlardan ceza almasını önlemek için kanunlar çıkarmış ve sonraki yıllarda yaşanan katliamların yolunu açmıştır. Onlarca yıl yasak bölge ilan edilen Zilan'da bugün de acılar tazeliğini korumaktadır. Katliamın dehşeti hâlâ insanlar tarafından anlatılmakta ve yeni nesiller bu trajedinin hikâyeleriyle büyümektedir.

Öte yandan, Zilan Vadisi üzerinde katliamın izlerini silmek için günümüzde ekolojik tahribatlara neden olacak projelere ağırlık verilmektedir. Zilan vadisi HES'ler , açılmak istenen maden ve mermer ocağı işletmeleri projeleri ile de tehdit altındadır. Zilan Deresi bitki örtüsü çeşitliliği ve hayvan popülasyonu gibi doğal değerinin yanında, aynı zamanda on binlerce insanın katledildiği bir anıtsal değer niteliğindedir. Bu bölgenin özellikle korunması gerekirken HES, mermer ocağı ve altın madeni gibi projelerin uygulanması aynı zamanda her yönüyle bir hafıza silimi ve bellek yıkımı çalışmasıdır.

1930 yılında yaşanan Zilan Katliamı ile ilgili olarak gerekli araştırmaların yapılması ve dönemin mağdurlarının ve varislerinin mağduriyetlerinin giderilmesine yönelik çalışmaların yapılabilmesi, Türkiye geçmişinde yaşananların kapsamlı bir şekilde araştırılması, devlet arşivlerinin açılması, Zilan Deresi bölgesinde yapılan HES, mermer ocağı ve altın madeni proje inşaatlarının ortaya çıkaracağı tarihi, kültürel ve doğal zararların incelenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla bir yüzleşme ve hakikat komisyonunun kurulması gerekmektedir. Zilan Katliamı hakkında gerekli araştırmaların yapılarak kamuoyunun bilgilendirilmesi ve süregelen mağduriyetlerin telafi edilmesi amacıyla bir Meclis araştırması açılması elzemdir.

GEREKÇE

Van'ın Erciş ilçesine bağlı Zilan Deresi'nde 13 Temmuz 1930'da binlerce Kürt'ün hayatını kaybettiği katliamın üzerinden 93 yıl geçmiştir. Ağrı ili ve civarında "Ağrı İsyanı" adıyla anılan olaylar neticesinde, birçok insan Van ili Erciş ilçesi sınırları içerisindeki Zilan Deresi'ndeki köylere sığınmış, Temmuz 1930 tarihinde dönemin ordu güçleri tarafından Zilan Deresi'ne bir operasyon düzenlenmiş, köylerin büyük bir kısmı yakılarak boşaltılmış ve isyana katılıp katılmadığına bakılmaksızın binlerce sivil vatandaş katledilmiştir. Bu operasyonda; Hasanabdal, Aks, Şahbazar, Doğancı, Tendurek, Çakırbey, Yılanlık, Harhus, Babazeng,

Kömür, Şor, Şorik, Mürşit, Mescitli, Karakilis, Kündük, Zorava, Aryutin, Hallackköy, Koşkoprü, Kuruçem, Mülk, Yekmal, Kilise, Gosk, A. Partaş, Y. Partaş, Binesi, Bunizi, Pelexlu, Kerx, Söğütlü, Mığare, Kardoğan, Kelle, Hostekar, Süvarköy, Kızılkulise, Ziyaret, Hıraşen, Komik, Şeytanava, Birhan ve Yukarı Koşkoprü Köylerinin içinde bulunduğu bir çok köy ateşe verilerek yakılmıştır. Operasyon sonrası sivil ve silahsız olan on binlerce insan öldürülerek, insanlığın en ağır suçlarından biri işlenmiştir.

16 Temmuz 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesine göre 15 bin kişi, bizzat Ağrı Dağı ayaklanmasında da yer alan Kürt yazar Hesên Hişyar Serdi'ye göre, Ademan, Sipkan, Zilan ve Hesenan aşiretlerden oluşan 18 köyden 47 bin kişi, Ermeni araştırmacı Garo Sasuni'e göre, 5.000 kadın, çocuk ve yaşlı öldürülmüş, 44 köy yakılmıştır. 13 Temmuz 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesi operasyonu; *"Ağrı Dağı tepelerinde kovuklara iltica eden 1.500 kadar şaki kalmıştır. Tayyarelerimiz şakiler üzerine çok şiddetli bombardıman ediyorlar. Ağrı dağı daimi olarak infilak ve ateş içinde inlemektedir. Türkün demir kartalları asilerin hesabını temizlemektedir. Eşküyaya iltica eden köyler tamamen yakılmaktadır. Zilan harekâtında imha edilenlerin sayısı 15.000 kadardır. Zilan deresi ağzına kadar ceset dolmuştur... Bu hafta içinde Ağrı Dağı tenkil harekâtına başlanacaktır. Kumandan Salih Paşa bizzat Ağrı'da tarama harekâtına başlayacaktır. Bundan kurtulma imkânı tasavvur edilemez."* şeklinde haber yapmıştır.

1930 tarihindeki başka bir sayısında Cumhuriyet Gazetesi Zilan Deresi'ndeki toplu katliamı şöyle vermiştir: *"Karaköse, 14 (Özel muhabirimiz bildiriyor)- Ağrı eteklerinde eşkıyaya katılan köyler yakılarak, ahalisi Erciş'e sevk ve orda iskân olunmuştur. Zilan harekâtında imha edilen eşkıya miktarı, 15 binden fazladır. Yalnız, bir müfreze önünde düşüp ölenlerin bin kişi olduğu tahmin ediliyor. Zilan Deresi'ne sıvışan 5 şaki teslim olmuştur. Buradaki harp, pek müthiş bir tarzda cereyan etmiştir. Zilan Deresi, lebalep cesetlerle dolmuştur."*

Katliam dönemini kapsayan süreçte harekatı icra edenler için her türlü suç karşı sorumsuzluk, cezasızlık yasası çıkarılmış, dönemin iktidarlarının savunduğu gibi isyan mıntıkasında işlenen fiillerin suç sayılmadığı, bölgenin serbest atış alanı olduğu 20 Temmuz 1931 tarih ve 1850 Sayılı Kanunla teyit edilmiştir:

" Madde 1: Erciş, Zilan, Ağrı dağ havalisinde vuku bulan isyanda, bunu müteakip Birinci Umumi Müfettişlik mıntıkası ve Erzincan Pülümür kazası dahilinde yapılan takip ve te'dip hareketleri münasebetiyle 20 Haziran 1930'dan 1 Kanun-ı Evvel 1930 tarihine kadar askeri

kuvvetler ve devlet memurları ve bunlar ile birlikte hareket eden bekçi, korucu, milis ve ahali tarafından isyanın ve bu isyanla alakadar vak'aların tenkili emrinde gerek müstakilen ve gerekse müştereken işlenmiş efal ve hareket suç sayılamaz..

Madde 3: Bu kanunun icrasına Adliye ve Dahiliye vekilleri memurdur."

Bu büyük insanlık trajedisinin asker, korucu, milis ve sivil faillerinin bu suçlardan ceza almasını önlemek için çıkarılan kanunlar sonraki yıllarda yaşanan katliamların da yolunu açmıştır. Bu katliamın ardından hayatta kalabilenler ise zorunlu göçe tabi tutulmuş, binlerce insan köylerini terk etmek zorunda bırakılmış, mal ve mülklerine el konulmuştur.

Öte yandan, Zilan Vadisi üzerinde katliamın izlerini silmek için günümüzde ekolojik tahribatlara neden olacak projelere ağırlık verilmektedir. Van Valiliği Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü tarafından 30.03.2012 tarih ve 1318 sayılı yazısı ile 30.03.2012 tarih ve 14 No'lu "ÇED gerekli değildir" kararıyla, 2014 yılında inşaatı başlatılan Zilan HES projesi, geçim kaynaklarının tarım ve hayvancılık olduğunu, HES'in yapılması durumunda bölgede oluşacak ekolojik tahribat nedeniyle geçimlerini sağlayamayacak duruma geleceklerini ve bu nedenle göç edeceklerini belirten bölge sakinleri ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin itirazı üzerine yargıya taşınmış ve durdurulmuştur. Durdurma kararının ardından HES'in yapılacağı arazilere yönelik Bakanlar Kurulu kararı ile acil kamulaştırma kararı çıkarılarak yeni bir süreç başlatılmıştır. 2022 yılında ise, Danıştay tarafından bozularak tekrar yerel mahkemeye gönderilen Zilan Regülatörü ve HES projesinin iptali ile ilgili davada karar çıkmış, Van 1. İdare Mahkemesi, verdiği kararda "Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir" kararının uygun olmadığına hükmetmiştir. Kararda, projenin çevreye olabilecek olumsuz yöndeki etkilerinin önlenmesi ya da zararının çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için gerekli önlemlerin alınmadığı sonucuna varıldığı belirtilmiştir.

Söz konusu kararda, "Bu veriler ve değerlendirmeler esas alınmak suretiyle tesis edilen dava konusu 'Çevresel Etki Değerlendirmesi Gerekli Değildir' kararının uygun olmadığı, projenin çevresel etkilerinin ilgili uzmanlık alanları cihetiyle daha detaylı incelenmesi ve ÇED raporunun alınması gerektiği açıkça ortaya konulmuştur. Dava dosyasında mevcut bilgi ve belgeler ile bilirkişi raporlarının birlikte değerlendirilmesinden; her ne kadar, anılan raporlarda yer alan inşaat, ziraat ve jeoloji uzmanlarınca, dava konusu işlemin ilgili uzmanlık alanları itibarıyla uygun olduğu yönünde görüş ve kanaat belirtilmiş ise de, özellikle ekolojik canlılığın devamı için gerekli olan can suyu miktarının dere yatağına ne kadar bırakılacağıının proje tanıtım dosyasında belirtilmemiş olması, yine alanda bulunan su ürünlerinin ve flora-

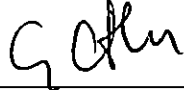
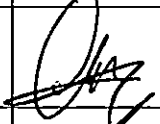
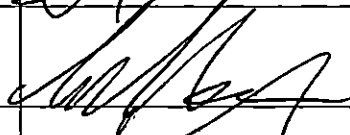
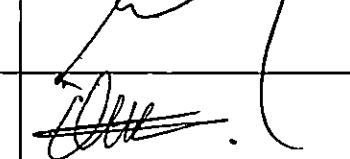
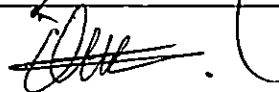
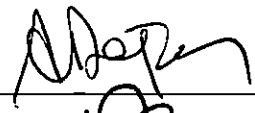
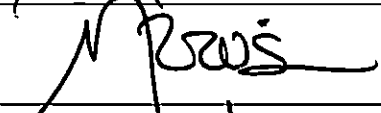
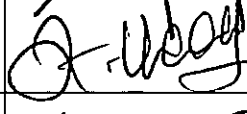
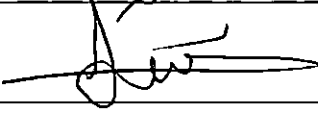
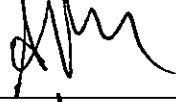
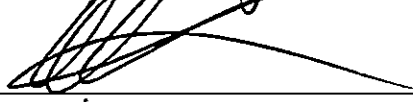
faunanın endemik çeşitliliği bakımından proje tanıtım dosyasının yeterli kapsamda olmadığı görülmektedir” ifadeleri yer almıştır.

Projenin iptali davasını açan aktivist Şahabettin Demir’e göre ise: *“HES’in kurulmak istendiği alan 1930’lu yıllarda 15 bine yakın insanın öldürüldüğü yer. Zilan’ın Kürt hafızasında ayrı bir yeri var. Binlerce insanın hayatını kaybettiği bir yer. Kepçe ve dozerler çalıştığında insanların kemikleri çıkıyordu çünkü toplu mezarlar üzerine yapılan bir HES’ti. Katliamın yapıldığı yere HES yapıldı, şirketin ismini de Zilan’dı. Bu da çok politik bir saldırı aslında. Çünkü Zilan Deresi kan ağlamıştı. Bu durum canımızı çok yaktı. Kapitalizmin doğamıza, tarihimize bu şekilde göz dikmesi bir tepkiye neden oldu. Köylerdeki birçok insan göçe zorlandı. Oradaki bitki ve hayvan çeşitliliği tehdit edildi. Tamamıyla faaliyete devam etse sulama barajları yok olacak, tarım arazileri zarar görecektir. Balıklar hâlâ ölüyor. Meralar da öyle. Zararları çok olacak. Sadece burada yaşayan su samuru ve bıyıklı balığının nesli tehdit altında. ÇED gereklidir yönündeki rapor olumlu ancak bir hâlâ endişeliyiz. Talebimiz şirketin kapanıp gitmesi. Tehlike devam ediyor”*

Zilan vadisi sadece HES’ler ile değil açılmak istenen maden ve mermer ocağı işletmeleri projeleri ile de tehdit altındadır. Van Çevre, Tarihi Eserleri Koruma Araştırma ve Geliştirme Derneği (VAN ÇEVDER) Başkanı Ali Kalçık’ın aktarımlarına göre vadiye 4 bin 300 bitki ile sayısız endemik tür bulunmaktadır. Vadiye, herhangi bir çalışma yapılmadan Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) raporları ile mermer ve termik santrallerinin kurulduğuna dikkat çeken Kalçık; *"Zilan'daki doğa tahribatının önüne geçilmezse bunun sonu sucul yaşamın bitişi ve endemik bitkilerin yok oluşuna varacaktır"* diyerek durumun önemini belirtmektedir. Kalçık, Van Gölü’nü besleyen en büyük nehir olan Zilan’ın, son yıllarda yapılan baraj ve HES inşaatları ile büyük çapta bir yıkıma uğratıldığını da belirtmekte, son yıllarda altın madeni açmak üzere sondaj çalışmaları başlatılan vadiye mermer ocağı açılarak, vadinin ekosisteminin geri dönülmez bir şekilde yıkıma uğratıldığının, geçmişte silahlarla katliam yapılan vadiye bugün ise ekolojik yıkımlarla tahribatlar yapıldığının altını çizmektedir.

Zilan Deresi bitki örtüsü çeşitliliği ve hayvan popülasyonu gibi doğal değerinin yanında, aynı zamanda on binlerce insanın katledildiği bir anıtsal değer niteliğindedir. Onlarca yıl yasak bölge ilan edilen Zilan’da bugün de acılar tazeliğini korumaktadır. Katliamın dehşeti hâlâ insanlar tarafından anlatılmakta ve yeni nesiller bu trajedinin hikâyeleriyle büyümektedir. Bu bölgenin özellikle korunması gerekirken HES, mermer ocağı ve altın madeni gibi projelerin uygulanması aynı zamanda her yönüyle bir hafıza silimi ve bellek yıkımı çalışmasıdır.

1930 yılında yaşanan Zilan Katliamı ile ilgili olarak gerekli araştırmaların yapılması ve dönemin mağdurlarının ve varislerinin mağduriyetlerinin giderilmesine yönelik çalışmaların yapılabilmesi, Türkiye geçmişinde yaşananların kapsamlı bir şekilde araştırılması, devlet arşivlerinin açılması, Zilan Deresi bölgesinde yapılan HES, mermer ocağı ve altın madeni proje inşaatlarının ortaya çıkaracağı tarihi, kültürel ve doğal zararların incelenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla bir yüzleşme ve hakikat komisyonunun kurulması gerekmektedir. Zilan Katliamı hakkında gerekli araştırmaların yapılarak kamuoyunun bilgilendirilmesi ve süregelen mağduriyetlerin telafi edilmesi amacıyla bir Meclis araştırması açılması elzemdir.

1	TULAY HATİMOĞULLARI ORUÇ	ADANA	
2	ÇİÇEK OTLU	İSTANBUL	
3	MAHMUT DİNDAR	VAN	
4	NEJLA DEMİR	AĞRI	
5	HALİDE TÜRKOĞLU	DİYARBAKIR	
6	ÖMER FARUK GERGERLİOĞLU	KOCAELİ	
7	ÖZGÜL SAKİ	İSTANBUL	
8	AYŞEGÜL DOĞAN	ŞIRNAK	
9	MEHMET RÜŞTÜ TIRYAKİ	BATMAN	
10	ZÜLKÜF UÇAR	VAN	
11	KAMURAN TANHAN	MARDİN	
12	HÜSEYİN OLAN	BİTLİS	
13	SEVİLAY ÇELENK ÖZEN	DİYARBAKIR	
14	YILMAZ HUN	İĞDIR	
15	ÖZNUR BARTİN	HAKKARİ	
16	SABAHAT ERDOĞAN SARITAŞ	SİİRT	
17	ALİ BOZAN	MERSİN	
18	ADALET KAYA	DİYARBAKIR	
19	ÖMER ÖCALAN	ŞANLIURFA	
20			